

Слід зазначити, що в підготовці кадрів були й невдачі. Не всі аспіранти виконали покладені на них завдання, повільно інколи йшла підготовка дисертацій поза межами аспірантської підготовки. Ймовірно, це пояснюється специфікою розроблюваної тематики. На відзнаку від традиційних відділів, кадри тут слід добирати більш вимогливо. Необхідний резерв, з якого можна добирати співробітників, здатних до теоретико-методологічної роботи. Однак організація наукового процесу та наша соціальна психологія, а також слабка вузівська підго-

товка обмежують можливості такого добору. Вже зараз у відділі переважає група співробітників приблизно одного віку — 30—40 років. Відсутність вікового розриву серед співробітників, а також фахівців-початківців може негативно відбитися на долі всього напрямку. Тут слід враховувати і той факт, що прихід молодого співробітника не є гарантією того, що він обов'язково стане добрим фахівцем. Планування кадрової політики — дуже відповідальний момент, і тут без допомоги адміністрації інституту не обійтися.

Конференція радянських та польських істориків «Слов'янський світ і Римська імперія»

© Р. В. Терпиловський

3—5 жовтня у Києві відбулася наукова конференція «Слов'янський світ і Римська імперія», що була організована Національним комітетом істориків Радянського Союзу, Комісією істориків СРСР — ПНР та Інститутом археології АН УРСР. Як відомо, 20 років тому (1969 р.) у Києві тривала конференція Комісії істориків СРСР — ПНР з проблем виникнення перших слов'янських держав, зародження феодалізму у перших слов'янських племен. Важливість проблеми етногенезу слов'ян, досягнуті успіхи у вивченні старожитностей римського часу та їх взаємозв'язку, призвели до необхідності встановити на порядку денному нову тему.

Населення Центральної та Східної Європи протягом усієї своєї історії було тісно пов'язане з племенами й цивілізаціями Середземномор'я. Важливою ланкою у цьому процесі є римський період (рубіж н. е. — перша половина I тис. н. е.), коли відзначається зв'язок багатьох народів, у тому числі і слов'ян, з Римською імперією. Саме це спричинило появу перших писемних свідчень про венедрів і ставанів, яких деякі дослідники вважають прямими предками слов'ян.

Нечисленність і обмеженість писемних свідчень висуває на перше місце у конкретно-історичних дослідках, присвячених періоду першої половини I тис. н. е., археологічні джерела. Післявоєнні роки відзначаються помітним прогресом у їх вивченні. Найбільш яскравою та відомою «культурою римських впливів» є черня-

хівська, сторіччя відкриття якої буде відзначати за кілька років наукова громадськість. Останніми роками польські й радянські вчені доклали також багато зусиль до вивчення культур римського часу, що зіграли певну роль у процесі слов'янського етногенезу, таких як пшеворська, київська, а також пізньозарубинецька та зубрецька культурні групи. Досліджені сотні нових пам'яток, одержані відомості, що дозволяють прослідкувати спадкоємність різних етнокультурних традицій та запровадження інновацій. Створені концепції слов'янського етногенезу, що враховують нові дані археології, мовознавства, історії, антропології. Гостра дискусія 60-х років про етнічну приналежність черняхівської та пшеворської культур в цілому змінилась визнанням передової ролі у формуванні ранньосередньовічних слов'янських культур населення прикордонної смуги лісостепової та лісової зон Східної Європи й, можливо, суміжних територій Середньої Європи, яке входило до складу кількох культурних формувань. Мешканці цієї території запозичили ряд важливих провінціально-римських елементів, не беручи вже до уваги проникнення імпорту навіть вглиб лісової зони. Значна роль пізньоантичної цивілізації виявилась у прокладанні торговельних шляхів, у створенні нової системи економічних зв'язків, яка мала могутній вплив на господарський розвиток багатьох племен, у тому числі слов'янських. Отриманий імпульс знайшов продовження і в наступну візантійську добу,

коли в ряді середньовічних держав Європи значне місце посіли Київська Русь і Польща.

Перед учасниками конференції з привітальним словом виступили директор Інституту археології АН УРСР П. П. Толочко та керівник делегації польських істориків Є. Веловейський.

Протягом трьох днів роботи було заслухано й обговорено 20 доповідей, присвячених різним аспектам археології і давньої історії, а також ряду проблем середньовічної історії та культури. У ході обговорення звучали російська, українська, білоруська та польська мови.

Доповідь Є. Веловейського — відомого спеціаліста з римських імпорту — представляє розгляд деяких закономірностей поширення багатого римського срібного посуду у Середній та Східній Європі. Можливо, масове надходження кубків, кратерів та іншого посуду для вина у перші століття нашої доби відображає залучення місцевої знаті до римських звичаїв, в тому числі й до застільної бесіди.

Значна група доповідей археологів Києва й Москви була присвячена долям нащадків носіїв зарубинецької культури, що відіграли одну з провідних ролей у формуванні ранньосередньовічної слов'янської культури. Так, С. П. Пачкова, всупереч поширеній думці, вважає, що зарубинецькі могильники не припиняють свого існування на початку — середині I ст. н. е., а доживають до його кінця. Цей висновок вона робить на підставі близькості ряду посудин з «класичних» поховань до кераміки єдиного поки що пізньозарубинецького могильника Рахни. На думку Л. Д. Поболя, зарубинецька культура протягом усієї першої половини I тис. н. е. зазнавала лише еволюційних змін, що дозволило, наприклад, пам'ятки II—V ст. віднести до «пізнього етапу зарубинецької культури». Як вважає Є. В. Максимов, основними причинами значної зміни вигляду зарубинецької культури послуговували зовнішні поштовхи — набіги сармат та північно-західних германських племен протягом рубежу н. е. Участь зарубинецьких племен у формуванні особливої, пізньозарубинецької, культурної групи, єдність розвитку пізньозарубинецьких та волино-подільських пам'яток, формування на основі першої київської культури — ядра слов'янських культур римського часу — основні проблеми, яких торкнувся у своїй доповіді Р. В. Терпиловський. На участь у цих процесах деяких груп пшеворського населення вказав А. М. Обломський, ба-

зуючись на прикладі поширення відповідної кераміки на пам'ятках Дніпровського лісостепового Лівобережжя.

Процеси, що відбувалися у південних областях України, були розглянуті у двох доповідях. У першій з них А. Т. Сміленко намагалась довести можливість виникнення пам'яток черняхівської культури Надпоріжжя на основі старожитностей I—II ст., що інтерпретуються нею як пізньозарубинецькі. А. В. Гудкова вказала на участь різних етнокультурних традицій у формуванні пам'яток Буджацького степу римського часу, що належали, ймовірно, венедам Певтінгерових таблиць.

Питання проникнення римських імпорту на територію Східної Європи висвітлює Л. В. Вакулєнко на прикладі надходження скляних кубків, амфор та ін. на пам'ятки культури карпатських курганів. В. П. Глущенко показала значне переважання римських денаріїв II ст. у скарбах й окремих знахідках на території черняхівської культури. При цьому продовжувалась дискусія — чи надходило срібло до предків черняхівських племен або ж монети потрапили сюди пізніше, в III—IV ст., оскільки «варвари» приймали тільки чисте срібло?

Доповідь В. Д. Барана в цілому була присвячена більш пізньому періоду — середині I тис. н. е. — часу формування слов'янських культур раннього середньовіччя. Один з виразних фактів, що свідчать про багатоскладовість цього процесу, є кілька різних типів слов'янських жител VI—IX ст. Очевидно, у складі пшеворських племен знаходились і деякі слов'янські угруповання, інакше складно пояснити появу на території Польщі «коритоподібних» жител, невідомих ні в київських, ні у черняхівських старожитностях Східної Європи, де знаходять свої витoki решта домобудівних традицій. Нові дані з цього питання повідомив З. Кобилінський, який досліджував слов'янські поселення у східних районах ПНР.

Доповідь М. Ю. Брайчевського «Періодизація пам'яток римського часу на території Південно-Східної та Центральної Європи» можна віднести на межу між «чисто» історичними та археологічними доповідями. Дослідник запропонував детальну періодизацію I ст. н. е. на базі найбільш значних історичних фактів, хоч їх зв'язок з археологічними реаліями у багатьох випадках здається надуманим.

Значний інтерес викликала доповідь Г. Г. Литаврина «Слов'яни, Візантія й авари в VI—VII ст.», у якій, спираючись на нові переклади ряду історичних пові-

домлень, автор переконливо показав, що відомий похід Аписиха на антів лише планувався, але не був здійснений. Серед інших повідомлень, побудованих на основі писемних джерел, прозвучали доповіді групи польських медієвістів. Доповідь Т. Василевського була присвячена проблемі титулатури київського князя, яка, на думку дослідника, затверджувалася візантійським двором. У доповіді К. Мадзолевського розглядався юридичний стан невеликих членів у слов'янському суспільстві на основі вивчення «Руської Правди» в контексті інших варварських законодавчих зведень. А. Поппе повідомив про соціальні та ідеологічні зміни, що відбулися внаслідок хрещення Русі. На відміну від концепції «подвійного вірування» Київської Русі, що є досить поширеною, він вважає, що з цього моменту розвиток східнослов'янського суспільства відбувався у руслі християнської культури, яка всіляко насаджувалася церквою.

Дві доповіді радянських істориків охоплювали порівняно пізній період. М. Є. Бичкова повідомила про генеалогічні легенди польської знаті, яка вважала дуже престижним виводити своє походження від

сармат, на відміну від російських дворян XVI—XVII ст., початок родоводу яких досить часто йшов від пруссів та інших північних народів. А. М. Медушевський розібрав погляди «слов'янофілів» та «західників» на римське право у пореформеній Росії, вплив римського права на розвиток російської юридичної думки XIX — початку XX ст.

Таким чином, наукова конференція у Києві охопила широкий спектр питань від археології до нової історії та соціології. Були обговорені нові точки зору на процеси, в результаті яких слов'янський світ залучався до системи середземноморської цивілізації. Була відзначена необхідність спільного розгляду археологами й істориками ряду суміжних проблем, таких як шляхи розселення слов'ян у Центральній Європі, участь їх у подіях VI—IX ст. на Балканах та ін.

По завершенні роботи конференції гості відвідали історичні пам'ятки Києва, Києво-Печерську лавру. Під час поїздки до Чернігова радянські і польські історики ознайомились з матеріалами нових археологічних розкопок та зустрілись з чернігівськими дослідниками.

XX республіканська конференція в Одесі

Проблемам сучасного розвитку археології та історії давнього населення Української РСР було присвячено наукову конференцію, що відбулася в Одесі 25—28 жовтня 1989 р. Її проведено Інститутом археології АН УРСР разом з Одеським археологічним музеєм на відзнаку 150-річного ювілею Одеського товариства історії та старожитностей.

У роботі конференції взяли участь близько трьохсот фахівців з України та інших республік СРСР, а також НРБ. Широко були представлені основні дослідницькі центри УРСР (Київ, Одеса, Львів, Ужгород, Кіровоград, Запоріжжя, Херсон, Миколаїв, Чернігів, Сімферополь, Дніпропетровськ, Донецьк та ін.), а також Москва, Ленінград, Мінська, Кишинєва, Єревана, Ростова-на-Дону, Краснодар, Куйбишева.

Пленарні доповіді відзначалися постановкою широких питань, нагальних для відтворення історичного процесу минулого

в цілому. Зокрема, на першому пленарному засіданні заслухано доповіді В. Г. Збеновича та М. М. Шмаглія, присвячені проблемам трипільської культури. Враховуючи загальну ситуацію в дослідженні енеолітичних суспільств Південно-Східної Європи у світлі новітніх досягнень радянських та зарубіжних археологів, В. Г. Збенович висунув програму подальших досліджень трипільської культури.

Тема доповіді М. М. Шмаглія — підсумки багаторічних розкопок великих трипільських поселень, інтерпретація їх як центрів соціально-культурного прогресу давніх землеробських громад. Деякі глумачення автора щодо житлового будівництва, соціально-економічного розвитку поселень (у тому числі зародження прототипу «міста античного вигляду») є досить суперечливими, однак спроба широких узагальнень заслуговує на увагу.

Значний інтерес викликала пленарна доповідь С. Д. Крижицького та О. М. Щер-